

**Meer aandacht voor
de benadeelde**

humanitas

Meer aandacht voor de benadeelde

Reclassering en rechtspleging tegen de achtergrond van een zich ontwikkelende maatschappij.

Inhoud

Ten geleide

- 1 Principiële uitgangspunten 1
- 2 Enige juridische aspecten 4
- 3 Enkele actuele gezichtspunten 5
- 4 Is er voor de reclassering een taak m.b.t. de benadeelde 7
- 5 Stellingen ter discussie 8

Bijlagen:

- I Tweede kamer-leden over de hulp aan slachtoffers van misdrijven 10
 - II Overname uit: 'Verdachten op het politiebureau', een onderzoek 11
- Literatuur 12

'Meer aandacht voor de benadeelde' is een werkstuk van de Sectieraad reclassering van de Nederlandse Vereniging voor maatschappelijk werk, Humanitas en wordt uitgebracht als speciaal nummer van het Kaderblad van de vereniging, maart 1971.

Nabestellingen van dit nummer uitsluitend door betaling per giro 582000 t.n.v. Humanitas, J. W. Brouwerstraat 16, Amsterdam, prijs f 1,50 per ex. (incl. verzendkosten).

Ten geleide

De evaluatie van de conferentie 'De image van de misdaad' in 1966 maakte de sectieraad reclassering van Humanitas duidelijk dat hiermede weliswaar een eerste stap gezet was op de weg naar een hernieuwde kijk op de misdaad en misdadiger, maar dat er nog veel studie en gedachtenwisseling nodig zou zijn om de volgende stappen te zetten. De laatste drie jaar heeft onze raad zich hiermede regelmatig beziggehouden, hetgeen geleid heeft tot het hierna volgende werkstuk.

Bij een rangschikking van deze studie, die zich aanvankelijk over een breed terrein uitstreckte, kwam onze raad tot de conclusie dat veel van onze inzichten zich groepeerden rond de wijze waarop enerzijds de strafrechtpleging, anderzijds de reclassering zich zowel met de delinquent als met het slachtoffer (de benadeelde) af of niet bezighouden.

Bij de strafrechtspleging constateerden wij manco's met betrekking tot de aandacht voor de benadeelde die immers in de eerste plaats geschaad is. Bij nader onderzoek bleek ons dat de huidige wetgeving te dien aanzien mogelijkheden biedt, die in het strafproces te weinig benut worden.

Een hiermede vergelijkbare lacune constateerden wij bij de hulpverlening van reclasseringszijde, die zich overeenkomstig de huidige opdracht beperkt tot de hulp aan delinquenten en dan nog, als gevolg van de gangbare werkwijze, op een volgens ons veelal te laat tijdstip. De doelstellingen van de reclasseringsinstellingen bieden in dit opzicht weinig houvast. Aldus zijn er in de hierna volgende tekst en in de hieraan toegevoegde stellingen als het ware drie 'lijnen' te onderkennen, die verband met elkaar houden en elkaar kunnen versterken.

De eerste twee hiervan zijn het sterkst aan elkaar gekoppeld. Zij omvatten beschouwingen omtrent het oplossen van het conflict dat door een delict is ontstaan.

Hierin zijn te onderscheiden: a) de materiële kant: de geldelijke vergoeding, liefst door de dader zelf; b) de immateriële kant: de confrontatie van dader en benadeelde, met het oog op de bevrijdende reactie die in een aantal gevallen hiervan bij beiden het gevolg zou kunnen zijn. De derde lijn is die van de begeleiding van dit proces door het maatschappelijk werk vanaf het moment dat het conflict manifest is geworden. Een hulpverlening die thans wél bestaat voor een aantal daders en wel door het reclasseringsmaatschappelijk werk, maar die voor de benadeelde, voorzover deze als 'slachtoffer' is aan te merken, nog gecreeërd zou moeten worden.

De materie is nogal ingewikkeld. Wij beseffen dat de tekst hier en daar tot enige onduidelijkheid of tekortkoming aanleiding zou kunnen geven. Het gaat ons in de eerste plaats om de principiële gedachtengang; de uitwerking hiervan behoeft nog veel aandacht.

Bij onze overpeinzingen heeft onze raad zich gestimuleerd gevoeld door gesprekken met deskundigen, waarvan wij noemen mr. J. F. Hartsuiker, officier van justitie in Amsterdam en dr. G. P. Hoefnagels, thans hoogleraar te Rotterdam.

De heer G. L. Lindner, op dat moment bezig aan een scriptie over hetzelfde onderwerp ter afsluiting van een studie als jurist, was ons behulpzaam bij het herschrijven van het tweede hoofdstuk van ons werkstuk over de juridische aspecten. Zijn medewerking is door onze raad zeer op prijs gesteld.

Voor het overige is het werkstuk een resultaat van gezamenlijke arbeid van de leden van onze raad, met medewerking van enkele hoofdbestuurleden t.a.v. de eindredactie.

Principiële uitgangspunten

In het huidige reclasseren — en trouwens ook in de gehele strafprocedure — speelt de benadeelde nagenoeg geen rol. Aan de persoon van de dader die met de reclassering in contact is gekomen, alsmede aan diens relaties met anderen, wordt in allerlei opzichten meer en meer aandacht besteed. De benadeelde (het slachtoffer) wordt als regel niet bij de reclassering van de dader betrokken. Daaraan blijken overwegingen en omstandigheden van uiteenlopende aard ten grondslag te liggen. Zelfs zouden wij daarbij kunnen denken aan een zekere afweershouding bij de bevolking, zoals deze ook voor de dader geldt. Maar aan dat laatste wordt tenminste gewerkt; de hulp aan slachtoffers van delicten en de rol die zij bij de rechtsgang zouden kunnen vervullen is een verwaarloosd terrein.

In het bovenstaande is sprake van twee termen: 'de benadeelde' en 'het slachtoffer'. We willen vooropstellen dat het in onze zienswijze in de eerste plaats te doen is om de benadeelde die als een individueel slachtoffer is te beschouwen. Voorzover de benadeelde niet een persoon is (bijvoorbeeld de staat of een andere instantie of instituut) blijft deze hier vrijwel buiten beschouwing; in ieder geval voor wat de hulpverlening betreft.

Verder moeten we er op wijzen dat er verschil gemaakt dient te worden tussen slachtoffers van geweldsdelicten en die van vermogensdelicten; tevens dat er voor slachtoffers van verkeersdelinquenten een vergoedingsmogelijkheid bestaat, voorzover de schade niet door verzekering gedekt mocht zijn.

Het directe slachtoffer van een delict, dat de dood ten gevolge had bestaat niet meer; wel kan dit slachtoffer nabestaanden hebben, die op een vergoeding aanspraak kunnen maken, maar dat behoeft niet altijd het geval te zijn.

Daarnaast bestaan delicten zonder rechtstreeks slachtoffer, zoals het dronken besturen van een auto of opruiing of een aantal van de 'misdrijven tegen het openbaar gezag'.

(W.v.Str. art. 177 v.v.)

Het leek ons nuttig om het bovenstaande bij voorbaat vast te stellen alvorens ons betoog te vervolgen.

De bedoeling van dit werkstuk is een analyse te geven van de huidige situatie, ondermeer vanuit juridisch oogpunt. Bij deze analyse hebben wij tevens de verschillende aspecten betrokken, voorkomende in de artikelenserie over 'de benadeelde' in het tijdschrift '1823' van het Nederlands genootschap tot reclassering (de nummers 4, 5, 7, 9 en 10), waarmede wij het grotendeels eens zijn. Verder zij verwezen naar het rapport 'Misdad en straf' van het Nederlands gesprekscentrum (1968).

Wanneer iemand geheel of gedeeltelijk buiten zijn (haar) schuld — er kan ook sprake zijn van gedeelde schuld of van uitlokking — door een misdrijf schade heeft geleden dient deze zoveel mogelijk te worden hersteld. Dit is een stelling waartegen waarschijnlijk weinig bezwaar in te brengen is. Met deze simpele constatering zijn we er echter niet. Bij nadere beschouwing bleek ons in de eerste plaats dat er op deze stelling een aantal nuanceringen aangebracht dienen te worden. Maar onze gedachtenwisseling bracht ons in dit verband tevens op het spoor van enkele andere aspecten die

wellicht net zo belangrijk, zo niet belangrijker zijn in het vraagstuk van de behandeling van misdrijven.

Hiervoor willen wij teruggaan naar het vraagstuk dat in de kring van Humanitas is aangeduid met het begrip 'de image van de misdaad' *. Het is duidelijk dat in brede kring nog de gedachte leeft, dat degene die een delict pleegt een bijzonder individu is, waarop men moet neerzien en die gestraft moet worden.

Zonder hier verder in te gaan op het al of niet nuttig zijn van de straf zoals die onder de huidige wetgeving kan worden opgelegd, willen wij de gedachte, die ook wel in andere kringen leeft, ondersteunen, dat het hier in de eerste plaats gaat om medemens die in nood geraakten, zo zij al niet in nood waren.

Het is denkbaar dat, wanneer door de strafrechtspleging op de een of andere wijze een contact zou worden tot stand gebracht tussen het slachtoffer (de benadeelde) en de dader, hiervan een invloed zou uitgaan die bij de benadeelde partij en bij diens omgeving, een relativerende werking zou hebben, waardoor men meer in staat zou zijn de dader in zijn menselijkheid te ervaren.

Omgekeerd kan, los van de straf die de dader wordt opgelegd, van het contact met de benadeelde onder de juiste professionele begeleiding, een re-socialiserende werking uitgaan; kan de dader iets doen tot leniging van de nood van het slachtoffer; kan hij door directe of indirecte contacten met deze tot een betere verwerking van schuldgevoelens komen; kortom, door deze contacten zou een behandeling op het intermenselijk vlak mogelijk worden.

Het ook denkbaar, dat door de indirecte werking van deze contacten het beeld dat de maatschappij van de delinquent heeft zou worden beïnvloed in die zin, dat dit beeld meer overeenkomstig de realiteit van daad en dader zou worden gebracht en tevens meer in overeenstemming met de maatschappelijke samenhang van de criminaliteit.

De delinquent en het door hem gepleegde strafbare feit moeten niet worden geïsoleerd, maar in samenhang met de maatschappelijke condities worden beschouwd. Het delict is een voorval dat zich in de maatschappij voltrekt; een voorval waarbij de maatschappij als geheel betrokken is. Een zienswijze die trouwens al eerder werd verkondigd, ondermeer door Paul Reiwalde in zijn boek 'Die Gemeinschaft und ihre Verbrecher' en door John Barron Mays in diens boek 'Crime and the social structure'.

Wij pleiten er dan ook vanuit Humanitas voor om tot een zodanige organisatie te komen, dat onmiddellijk hulp kan worden gegeven, c.q. aangeboden aan ieder van de bij de daad betrokkenen.

Voor de dader resp. verdachte betekent dit, dat hij onmiddellijk persoonlijke begeleiding kan krijgen bij het vraagstuk van verhoor en detentie. Deze gebeurtenissen hebben in het persoonlijke vlak als regel veel meer gevolgen voor de betrokkene dan wordt verondersteld. Het is voor de persoon in ieder geval een moeilijk te verwerken gebeuren.

Voor het slachtoffer betekent het dat hem (haar) de weg

* De titel van een conferentie gehouden in mei 1966 op initiatief van Humanitas.

wordt gewezen naar de juiste hulp bij het herstellen van de schade en het opnieuw in het reine komen met de maatschappij, de dader daarbij inbegrepen. Ook het eventuele gezin van de dader en het slachtoffer dient bij deze hulpverlening betrokken te worden.

(Voor alle duidelijkheid zij hieraan toegevoegd dat voor ons vanzelf spreekt dat voor deze hulp de medewerking van de betrokkenen voorwaarde is. Voorlichting over de mogelijkheden van deze hulpverlening is dan ook een eerste vereiste).

Het zal moeilijk zijn om tot een organisatie te komen zoals hierboven geschetst is. Met name zouden degenen die met de eerste behandeling zijn belast, zoals het politie-apparaat en het openbaar ministerie moeten worden geconditioneerd voor toelating van het maatschappelijk werk, dat dan vanaf het eerste begin voor hulp dient te worden ingeschakeld. Te zelfder tijd moet er op worden gewezen dat — gesteld dat onze zienswijze ingang zou vinden — verlangd mag worden dat het maatschappelijk werk voor deze hulpverlening in een bijzondere setting voldoende gespecialiseerd en geëquipeerd zal zijn.

Wij pleiten nadrukkelijk voor het bovenstaande omdat men naar ons inzicht op deze wijze naar een meer menselijke beschouwing van criminaliteit zou kunnen komen. Het gepleegde delict kan immers voor een groot deel het gevolg van een dysfunctioneren van de betrokken dader zijn. Maar dit feit staat niet op zich zelf. Wij willen er de nadruk op leggen dat het falen van de delinquent mede het gevolg kan zijn (en het vaak ook is) van het falen van de sociale omgeving van deze persoon en/of mede van misstanden in de samenleving als geheel. Er is gemeenlijk veel meer aan de hand dan alleen het overtreden van een rechtsregel.

Het justitieel opsporingsapparaat heeft formeel alleen met dit laatste rekening te houden. De hulpverleningsaspecten komen thans, in ieder geval op het moment van aanhouding, verhoor, eventuele opsluiting en voorgeleiding niet tot hun recht.* Uit een oogpunt van gezondmaken van de samenleving, waarover Humanitas in zijn doelstelling spreekt is bijstand van het maatschappelijk werk aan de betrokken persoon niet alleen een eis van billijkheid, maar ook een waarborg voor een menswaardig tegemoet treden van de misdaad als maatschappelijk verschijnsel.

Om misverstanden te voorkomen dient opgemerkt te worden dat wij de taak van hulpverlening aan dader en benadeelde toedenken aan het maatschappelijk werk in het algemeen. Het reclasseringsmaatschappelijk werk beschouwen wij als een gespecialiseerde vorm van maatschappelijk werk.

Bij realisering van de bovenstaande gedachtingang zou een taakverdeling tot stand moeten komen, die de integratie van de onderscheidene vormen van maatschappelijk werk, zoals

* In deze gevallen wanneer de dader dus op de positie van verdachte inneemt, hetgeen ook het geval is bij preventieve hechtenis, is het niet uitgesloten dat het O.M. met het oog op diens onderzoek tijdelijk bezwaar tegen contacten met de betrokken persoon moet maken. In de praktijk zal voor deze complicatie van geval tot geval een oplossing gezocht moeten (en kunnen) worden.

deze door Humanitas wordt voorgestaan, zou bevorderen. Daarvoor zal echter eerst overeenstemming over het voorgestelde uitgangspunt moeten worden bereikt.

Terugkerend naar ons uitgangspunt vragen wij ons verder af of het strafrecht meer dan tot nu toe de schadevergoeding als mede-instrument tot conflictoplossing zou kunnen hanteren. Voor een geordende samenleving is het aanvaard zijn van van normen in de zin van leefregels kenmerkend. Inbreuk op deze leefregels roept reacties op en één van die reacties is het strafrecht. Met andere woorden: het strafrecht is mede dienstbaar om een verstoring van het evenwicht in het menselijk verkeer te helpen oplossen. In het verband van ons betoog betekent dit ook evenwicht tussen delinquent en benadeelde. En dat kan moeilijk als men de benadeelde zulk een afzijdige plaats toekent als thans in het algemeen gebeurt. Het is zelfs denkbaar dat in sommige gevallen zulk een evenwicht bereikt wordt **zonder** dat er enige straf aan de dader wordt opgelegd. Wij denken hierbij aan de juridische mogelijkheden van sepot, rechterlijk pardon en berisping door de rechtbank.

Voor die gevallen waarin door delinquent gedrag schade is geleden, dienen regelingen te komen. In het denken over straf-toemeting mag het slachtoffer — voorzover er van een slachtoffer sprake is — niet ontbreken. De mens die slachtoffer is heeft in het algemeen gesproken recht op aandacht voor het meestal ongewilde aandeel dat hij had in het conflict dat door de strafbare daad manifest is geworden; in ieder geval met betrekking tot de gevolgen die de daad voor hem met zich meebracht.

Vervolgens heeft hij naar onze mening recht op genoegdoening in de vorm van een vergoeding van de eventueel door hem geleden schade. Uit een daartoe strekkend onderzoek zou moeten blijken in hoeverre het slachtoffer van deze rechten gebruik wil maken. Dat zou mogelijk zijn door gegevens die eventueel worden verstrekt in het proces-verbaal, het onderzoek door de rechter-commissaris dan wel het voorlichtingsrapport van reclasseringszijde. Wij achten het namelijk niet uitgesloten dat het in sommige gevallen niet in het belang van het slachtoffer is — het voor hem wellicht zelfs schadelijk moet geacht worden — dat er vanuit de samenleving aandacht aan zijn slachtoffer-zijn wordt besteed. Diens mogelijke wil om zich afzijdig te houden dient gerespecteerd te worden.

Bij schadevergoeding dienen wij onderscheid te maken tussen a) materiële en b) immateriële vergoeding. Wat de **materiële** vergoeding betreft denken wij in de eerste plaats aan een (geldelijke) vergoeding door de dader te betalen aan het betrokken slachtoffer. Hoe hoog deze zou kunnen zijn zal eveneens aan het voorafgaande onderzoek — wij denken hierbij in het bijzonder aan het voorlichtingsrapport — ontleend kunnen worden.

Mocht schadevergoeding op vrijwillige basis kunnen geschieden, dan zouden we daaraan de voorkeur geven. In ieder geval zal voorkomen dienen te worden dat een bij vonnis opgelegde schadevergoeding de reclassering van de dader zou kunnen blokkeren.

Mocht blijken dat een vergoeding door de dader met in acht nemen van het bovenstaande onmogelijk, resp. onvoldoende

zou zijn dan zal het slachtoffer toch aan zijn trekken dienen te komen en gaan in dat geval onze gedachten — zoals reeds opgemerkt — uit naar een uitkering (zo mogelijk slechts als aanvulling) uit een **overheidsfonds**. *

De **immateriele** (schade)vergoeding stoelt op de gedachte dat het met elkaar in contact brengen van dader en (zijn) slachtoffer in veel gevallen een positieve waarde zou kunnen hebben.

Enerzijds zou dit het geval kunnen zijn met betrekking tot de dader met het oog op een reële confrontatie met het (de) gevolg(en) van zijn daad en een betere verwerking van zijn schuldgevoelens, alsmede met het oog op zijn verder functioneren in de samenleving.

Anderzijds zou het slachtoffer door zijn confrontatie met de dader een reëel inzicht kunnen krijgen in de persoon van de dader en in de omstandigheden die tot het delikt aanleiding hebben gegeven. Deze confrontatie met de realiteit zou bij het slachtoffer een verzoening met het gebeurde en/of met de dader kunnen bevorderen.

Wij willen hier uitdrukkelijk bij aantekenen dat confrontatie van dader en slachtoffer alleen dan positieve waarde zal hebben als deze berust op vrijwilligheid van beide zijden, al mag deze — dit zij er aan toegevoegd — wel gestimuleerd worden. In het algemeen zal er zonder bemiddeling weinig of geen behoefte aan contact zijn, noch bij de dader, noch bij de benadeelde. Indien beide partijen bijeengebracht worden, omdat er mogelijkheden tot herstel van schade en van persoonlijke relatie lijken te zijn dan zullen beide voldoende gemotiveerd moeten zijn voor het aanhoren van elkaars uiteenzettingen.

Hulp aan het slachtoffer is — zoals eerder opgemerkt — over het algemeen nog een weinig toegankelijk begrip, zowel bij onze bevolking als geheel, als bij de justitiële apparaten. Maar als de reclasserings-maatschappelijk werker zich wel in de situatie van het slachtoffer zou verdiepen, dan zou deze (in ieder geval via het voorlichtingsrapport) materiaal aan kunnen dragen voor een vernieuwing van onze strafrechtspleging. Een informatie aan beide partijen over elkaar zou eventueel een bijdrage kunnen leveren tot een voldoende motivering van beide partijen elkaar te ontmoeten. Bovendien zou deze benaderingswijze van de reclassering de dader ten goede kunnen komen. Dat dit niet slechts een loze veronderstelling is, is ons opgevallen uit het feit dat de verslaggever van een reportage over drie gevallen van ernstige mishandeling in 'de Nieuwe Revue' van 13 januari 1969, die hierbij tevens de mening van mr. W. Duk (Ministerie van justitie) en van prof. mr. L. H. C. Hulsman betrof, zijn relaas besluit met de volgende zinnen: 'De opvatting van professor Hulsman krijgt steun van Gerrit P., Elisabeth S. en mevrouw R. Alle drie hadden graag de dader ontmoet. Om te zien wie hij is, om met hem te praten. Niet om venijn te zoeken.'

In het bijzonder — maar niet alleen — met het oog op het klaarblijkelijke gebrek aan belangstelling voor de hulp aan het slachtoffer, zouden wij tevens willen pleiten voor een beïnvloeding van de publieke opinie. Uit het rapport 'Beeld

van de reclassering', een sociaal psychologisch onderzoek naar 'de houding van de bevolking tegenover de reclassering', blijkt dat wij (het Nederlandse volk) de hulp aan de benadeelde in het algemeen niet verwachten. Wij citeren uit dit rapport (pagina 31): 'Hulp aan slachtoffers van misdaden of verkeersongevallen ziet men niet zo sterk als iets waaraan extra aandacht besteed zou moeten worden. Men verwijst gemakkelijk naar de sociale voorzieningen die hiervoor aanwezig zijn.'

Er bestaat in ons land een stichting 'Medeleven gedupeerden ten gevolge van misdrijven', die tracht in de gevallen waarvan men op de hoogte komt met beperkte middelen — de inkomsten van circa 600 contribuanten — enig leed van een klein aantal slachtoffers van misdaad te lenigen. Hun werk wordt gedragen door een grote mate van goedwillendheid, maar is te incidenteel dan dat hierin een oplossing voor het vraagstuk waarmede wij ons bezighouden, kan worden gevonden.

Eerder menen wij dat het op de weg van de reclasseringsorganisaties zou kunnen liggen om een organisatie in het leven te roepen die deze taak onder deskundige leiding op zich zou kunnen nemen, hierbij geassisteerd door vrijwillige medewerkers. Een organisatie die tevens op zich zou kunnen nemen om de bevolking voor te lichten.

Onze sectieraad heeft zich in dit werkstuk ondermeer tot taak gesteld om na te gaan welke rechtsregelingen het **thans** reeds mogelijk maken om de benadeelde bij het rechtsproces te betrekken. Hierover handelt het hierna volgende hoofdstuk 2. In hoofdstuk 3 zijn enige suggesties verwerkt die er toe zouden kunnen leiden de benadeelde de aandacht te geven die deze uit een oogpunt van rechtvaardigheid toekomt. In hoofdstuk 4 is nagegaan welke opvattingen er momenteel bij de reclassering omtrent ons centrale aandachtspunt — de aandacht voor de benadeelde — leven.

Het werkstuk wordt besloten met een aantal **STELLINGEN** (5, pag. 8), die wij gaarne ter discussie stellen. Verder vestigen wij de aandacht op twee bijlagen, te weten een weergave van een deel van een gesprek van de Vaste commissie voor Justitie van de Tweede Kamer met de Staatssecretaris van Justitie over 'het instellen van een fonds waaruit vergoedingen aan slachtoffers van misdrijven kunnen worden verstrekt' (Bijlage I, pag. 10) en de overname van een deel van het artikel van drs. R. L. Bergsma in het Nederlands tijdschrift voor criminologie, juni 1970, getiteld 'Verdachten op het politiebureau', naar aanleiding van een sociaal psychologische onderzoek door de Vrije Universiteit te Amsterdam (Bijlage II, pag. 11) Het gestelde in dit uitvoerige citaat sluit bijzonder goed aan bij onze stellingen 1 tot 5. Het onderzoek, waarvan het rapport inmiddels verscheen onder de titel: 'Verdachten onder stress', had merkwaardig genoeg, zonder dat dit toen aan ons bekend was, in dezelfde periode plaats als de periode waarin dit werkstuk tot stand kwam.

* Zie hoofdstuk II (pag. 5) en stelling 17 (pag. 9).

Enige juridische aspecten

Het geldende recht biedt al een aantal mogelijkheden tot vergoeding van de materiële schade die het slachtoffer van een delict heeft geleden. Voor zover het betreft een schadevergoeding waartoe de dader bereid blijkt (hetzij spontaan, hetzij na uitvoerig overleg) kan deze schadevergoeding bijdragen tot oplossing van het immateriële conflict tussen dader en slachtoffer en eveneens tot resocialisering van de dader.

Verscheidene mogelijkheden van schadevergoeding, zowel strafrechtelijk als privaatrechtelijk, komen voor uitbreiding en aanvulling in aanmerking.

In het hierna volgende zullen wij om te beginnen inventariseren welke mogelijkheden er zijn:

A binnen de geldende strafrechtpleging;

B binnen de privaatrechtelijke verhouding tussen dader en slachtoffer;

C binnen enkele andere specifieke rechtsinstituten.

AD A VERGOEDING BINNEN DE GELDEND STRAFRECHTSPLEGING

1 Vrijwillige bereidheid bij de dader om de schade te vergoeden voorzover hier de reclassering het initiatief nam. Dit dient in ieder geval in het voorlichtingsrapport te worden vermeld.

2 Schadevergoeding alsbij zondere voorwaarde. Bijv.:

- a) bij het voorwaardelijk sepôt; een belangrijke methode waarvan nog te weinig gebruik wordt gemaakt;
- b) bij de voorwaardelijke veroordeling en *
- c) zo mogelijk ook bij de voorwaardelijke invrijheidsstelling.

3 voeging, d.w.z. het slachtoffer kan zich met zijn vordering tot schadevergoeding in de betreffende strafzaak aanmelden. ** Dit biedt echter slechts beperkte mogelijkheden door het bijkomend karakter van de voeging.

Dit bijkomende karakter van de voeging blijkt uit de artikelen 332 t/m 337 van Boek II, titel VI tweede afdeling Wetb. v. Strv. waarin onder meer wordt bepaald:

— dat de vertegenwoordiging alleen mogelijk is door een advocaat;

— dat als bewijsmiddelen slechts stukken mogen worden overgelegd 'doch geen getuigen of deskundige aangebracht'. De schadevergoeding die kan worden gevorderd betreft slechts materiële schade tot een maximum bedrag van f 500,—.

Verder wordt veelal aangenomen dat alleen degene, die de

* Bij de verkeersdelicten is zich een 'tussenvorm' aan het ontwikkelen tussen voorwaardelijk sepôt en sepôt. Het O.M. seponert als gebleken is dat de schade aan het slachtoffer reeds werd vergoed.

** Artikel 332 W.v.Strv.:

1 De beledigde partij (=slachtoffer) kan zich terzake van hare vordering tot schadevergoeding in het geding over de strafzaak voegen.

2 De voeging geschiedt op de terechtzitting door ene opgave van de inhoud der vordering ingevolge art. 311 (=de op te leggen straf of maatregel zoals door de O.v.J. gewenst) over te leggen.

schade geleden heeft als beledigde partij kan optreden en niet bijvoorbeeld de verzekeringsmaatschappij.

4 in beslagnameing.

Artikel 94 Sv. bepaalt: 'Vatbaar voor inbeslagnameing zijn alle voorwerpen die kunnen dienen om de waarheid aan het licht te brengen of welker **verbeurdverklaring** (zie punt 5) of onttrekking aan het verkeer kan worden bevolen.'

De positie van het slachtoffer wordt hier bepaald door artikel 118-2 Sv.: 'Indien degene bij wie het voorwerp in beslag wordt genomen ten overstaan van de officier van Justitie of van een zijner hulofficieren verklaart, het voorwerp door een strafbaar feit te hebben onttrokken aan een bepaalde persoon, dan wel geen bezwaar te hebben tegen teruggave van het voorwerp aan een bepaalde persoon, kan het openbaar ministerie het voorwerp doen teruggeven aan die persoon.'

Ook de rechter kan teruggave gelasten. Artikel 353 Sv. bepaalt o.m.: 'In geval van oplegging van straf of maatregel van vrij-spraak of ontslag van alle rechtsvervolgning gelast de recht-bank dat de in beslaggenomen, nog niet teruggegeven voorwerpen zullen worden teruggegeven aan een met name ge-noemde persoon. Zulks laat ieders rechten op het voorwerp onverlet.'

5 verbeurdverklaring

Dit is o.m. een bijkomende straf (zie art. 9 Wetb. v. Sr.). Het artikel spreekt van verbeurdverklaring van 'bepaalde voorwerpen en vorderingen'.

Arta 33a bepaalt o.m. vatbaar voor verbeurdverklaring zijn 'voorwerpen en vorderingen, die geheel of grotendeels door middel van of uit de baten van het strafbaar feit zijn ver-kregen.'

Voor teruggave aan de slachtoffers is (ook voor punt 4) van belang art. 552 c Sv.: 'Zodra het O.M. bemerkt, dat een in beslaggenomen voorwerp tijdens het begaan van een strafbaar feit toebehoorde aan een ander dan de verdachte, stelt het die persoon, indien zijn verblijfplaats bekend is, in kennis van de mogelijkheid zich te beklagen over de inbe-slagnameing.' Via deze procedure kunnen zij hun eigendom terug krijgen.

Een ander artikel van belang voor het slachtoffer is art. 33 c Wetboek v. Strafrecht:

1 Bij de verbeurdverklaring van voorwerpen kan de rechter een gedeeltelijke tegemoetkoming verlenen.

2 De rechter bepaalt aan wie het bedrag der tegemoet-koming wordt uitbetaald; zulks laat ieders recht op dit bedrag onverlet.

AD B BINNEN DE PRIVAATRECHTELIJKE VERHOUDING TUSSEN DADER EN SLACHTOFFER

Wie door een onrechtmatige daad — een delict is één van de vormen van zo'n daad — een ander schade toe-brengt, is verplicht deze schade aan de benadeelde te ver-goeden. Deze materie is geregeld in de artikelen 1401 v.v. van het Burgerlijk Wetboek.

In de reeks bepalingen aangaande deze materie zijn ook buiten de kern — de vergoeding van schade — elementen te vinden die enige aansluiting bieden op de door ons ontwik-

Enkele actuele gezichtspunten

kelde gedachtengang. Zo kent art. 1406 in geval van 'moedwillige of onvoorzichtige doodslag' de weduwe en de kinderen van het slachtoffer-kostwinner een recht op schadevergoeding toe, te waarderen naar gelang van de wederzijdse stand en de fortuin der personen en naar de omstandigheden'. Een op soortgelijke wijze nader omschreven schadevergoeding komt volgens art. 1407 toe aan het slachtoffer van 'moedwillige of onvoorzichtige kwetsing of verminking', zulks naast 'de kosten van herstel' (dus dokters- en ziekenhuiskosten e.d.)

Interessant zijn speciaal in dit verband ook de artikelen in het Burgerlijk Wetboek inzake schadevergoeding wegens belediging.

Artikel 1410 luidt: 'Onverminderd hare gehoudenheid tot schadevergoeding, kan de verwerende partij de toewijzing van de vordering, bij het voorgaande artikel vermeld voorkomen door het aanbod en de werkelijke aflegging van een openbare verklaring voor de rechter, houdende dat haar de gepleegde daad leed doet; dat zij deswege verschoning vraagt, en de beledigde houdt voor een persoon van eer.'

Artikel 1414: 'Alle rechtsvorderingen, waaromtrent bij de voorgaande zes artikelen is gehandeld, vervallen door uitdrukkelijke kwijtschelding, of ook door stilzwijgende, indien, na de gedane en aan de beledigde bekend geworden belediging, door hem zodanige blijken van verzoening of van vergiffenis zijn gegeven, die met het voornemen om schadevergoeding of verbetering van eer te vorderen niet kunnen worden overeengebracht.'

De rechten van de benadeelde terzake van een onrechtmatige daad kunnen door de dader vrijwillig worden gehonoreerd, al dan niet na aansporing. Voor de conflictoplossing is het uiteraard belangrijker wanneer de dader vrijwillig aan zijn in wezen privaatrechtelijke verplichting voldoet dan wanneer hij daartoe door een civiel geding moet worden gedwongen. Zie hierboven ad A onder 1. Een beslissing van het O.M. of van de rechter als bedoeld ad A onder 2 kan een soortgelijk effect hebben.

AD C BINNEN ENKELE ANDERE SPECIFIEKE RECHTS-INSTITUTEN

1 Waarborgfonds voor het slachtoffer in het verkeer

Bij ongevallen met een motorvoertuig waarvan de herkomst niet kan worden vastgesteld of die door geen verzekering gedekt is, wordt aan de benadeelde het recht verleend om herstel van de schade te vorderen van een gemeenschappelijk waarborgfonds. Dit fonds wordt samengesteld door de bijdragen die de verzekeringsmaatschappijen moeten storten om toegelaten en erkend te worden als verzekeraars van motorvoertuigen (zie wet van 1 juni 1956 op de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorvoertuigen.).

2 door middel van de eigen verzekering

3 door middel van de W.A.-verzekering van de dader, doch alleen in zoverre als het slachtoffer een recht van verhaal heeft.

A De wenselijkheid van rapportering

Bij de keuze van mogelijkheden tot herstel van het evenwicht in het strafrecht dient steeds van het concrete geval te worden uitgegaan. Een analyse van de 'werkelijkheid' terzake van ontstaan en gevolgen van het betrokken delict is hiervoor onontbeerlijk. **Rapportering** omtrent die werkelijkheid — voornamelijk in het midden latend door wie deze rapportering zou moeten plaats hebben — zou de gegevens voor deze mogelijkheden van verzoening en/of herstel van eventuele schade zo spoedig mogelijk na het delict moeten leveren.

B De mogelijkheden van een overheidsfonds

Wij betoogden reeds dat voorzover er door een delict schade is ontstaan deze zoveel mogelijk dient te worden hersteld.

In Engeland heeft men zich reeds jaren geleden met dit vraagstuk beziggehouden en is men er ondermeer op grond van een rapport, dat de titel draagt: 'Compensation for victims of crimes of violence', toe overgegaan om een staatsfonds in het leven te roepen, dat zich voornamelijk beperkt tot uitkeringen aan slachtoffers van geweldsdelicten. *

In zijn voorwoord bij het rapport schreef Lord Shawcross, de Chairman of Justice (de hoogste Engelse rechter): 'No great philosophical revolution is (therefore) required for an acceptance of the simple principle that the innocent victim of violent crime should be entitled to compensation from the State for his personal injuries' (Er is geen omwenteling in het denken voor nodig om het eenvoudige beginsel te aanvaarden dat het als een taak van staatswege is te beschouwen om het

* Voor een uitvoerige beschrijving verwijzen wij naar de artikelen in het Maandschrift van het gevangeniswezen, no. 5 en 6, 1967, en/of het artikel in het voormalige tijdschrift '1823', nummer 5.

Omvang en groei van het Engelse compensatiesysteem

Aantal aanvragen	1964-65 (8 mnd)	1965-66	1966-67
1 april-30 juni		458	808
1 juli-30 september	18	505	726
1 oktober-31 december	155	699	788
1 januari-31 maart	381	790	990
Totaal	554	2452	3312

onschuldige slachtoffer van een geweldsmisdrijf voor zijn persoonlijk nadeel schadeloos te stellen).

Naar onze mening moet de taak van de overheid **aanvullend** zijn. Men zou zich kunnen voorstellen dat er een W.A. verzekeringsplicht komt voor het 'deelnemen aan het maatschappelijk verkeer' met een waarborgfonds voor de irreguliere gevallen. Dat zou dan een doortrekken zijn van de gedachte die ten grondslag ligt aan de speciale regeling t.a.v. het motorrijtuigenverkeer.

Men zou zich ook kunnen voorstellen dat het risico van de deelname aan het maatschappelijk verkeer wordt opgesplitst als volgt: één gedeelte voor eigen rekening, een ander gedeelte voor rekening van de gemeenschap. Waar de grens zal worden gelegd is een kwestie van opvatting. In Engeland bijvoorbeeld vond men dat het risico t.a.v. de schade bij geweldsdelicten voor rekening van de gemeenschap diende te komen. Een dergelijk fonds zouden wij ook voor ons land wensen. Opgemerkt dient dat in dat geval het recht tot verhaal van de gedane uitkering op de dader geheel aan de overheid toekomt. Gewaakt dient ervoor te worden dat zulk een verhaal de financiële draagkracht van de dader niet te boven gaat en diens resocialisering niet in de weg staat.

C Hieronder volgen nu nog in het kort enkele actuele gezichtspunten met betrekking tot het vergoeden van schade, die niet in het voorgaande zijn besproken.

Een actievare rol van dader en slachtoffer

a) Door de dader kan eigener beweging een aanbod aan het slachtoffer over schadevergoeding worden gedaan. Wij willen hierbij aantekenen dat indien het slachtoffer deze vergoeding aanvaardt, hiermede volgens onze opvatting het eventueel verstoorde evenwicht tussen dader en slachtoffer is hersteld. In dat geval zou overwogen kunnen worden of een strafoplegging achterwege zou kunnen blijven, waarbij dan echter wel de vraag blijft bestaan in hoeverre de rechter op grond van de onrust die het delict eventueel in de samenleving heeft veroorzaakt (bijvoorbeeld in gevallen van recidive en/of uit een oogpunt van speciale preventie) hier toch nog een taak te vervullen heeft. *

b) De dader kan tot een actieve rol (eventueel aanbod tot schadevergoeding) komen door het gesprek van de rapporteur (al of niet van reclasseringswege) over de gevolgen van het delict.

c) Er is ook de mogelijkheid van een actieve rol van het

slachtoffer bij de straftoemeting. Het slachtoffer zou b.v. om clementie kunnen verzoeken. Het zgn. 'harde' deel van de conflictoplossing is dan reeds tot diens tevredenheid vervuld. Dat wil echter nog niet zeggen dat het lot van de dader afhankelijk mag worden gesteld van de rol in deze van het slachtoffer.

d) Een actieve rol is voor het slachtoffer ook weggelegd wanneer de rapporteur wordt verplicht in ieder geval het slachtoffer minstens te horen. Wanneer een vrijheidsstraf is opgelegd kan het slachtoffer mogelijk — maar alleen op vrijwillige basis — deelnemen (bijvoorbeeld in een teambespreking) aan de resocialisatie van de dader. Hetzelfde kan opgemerkt worden t.a.v. de reclasseringszorg.

Aan het bovenstaande kan nog worden toegevoegd, dat de suggesties a-d het **nu** reeds mogelijk maken om het slachtoffer een andere rol in het strafproces toe te bedelen dan die van 'alleen-maar-getuige'.

Verder dient nogmaals opgemerkt dat het rapporteren, waarover in b en d wordt gesproken, het meeste effect zal hebben indien de rapporteur zich zo spoedig als mogelijk zowel met de dader als met het eventuele slachtoffer in verbinding kan stellen. Hiervoor zullen wettelijke regelen moeten worden gegeven.

Terzijde zij opgemerkt dat daarnaast spoedige juridische bijstand zowel aan dader als slachtoffer, ongeacht hun financiële draagkracht, te rechter tijd mogelijk moet worden.

D Enkele andere voorstellen ter verbetering van de positie van het slachtoffer welke reeds eerder werden besproken in de literatuur en/of ter discussie werden gesteld, zijn:

- a) vergoeding als straf of maatregel, eventueel al/niet gecombineerd met aanvulling uit een overheidsfonds;
- b) uitbreiding van de mogelijkheid zich als benadeelde partij in het strafproces te voegen, o.a. door:
 - afschaffing van de beperking door de f 500,— grens;
 - afschaffing van andere beperkingen die strafvordering nu nog stelt zoals o.m.:
 - vertegenwoordiging alleen door een advocaat en;
 - als bewijsmiddelen slechts stukken zijn toegestaan.

Interessant is in dit verband tevens de mening van mr. N. J. Polak, die niet slechts voorstander van uitbreiding van de voeging is, doch zelfs voor een onbeperkte voeging pleit. * Hier tegen is destijds grote tegenstand gebleken van degenen die vrezen voor een te grote penetratie van het civiele recht in het strafrecht.

E De wenselijkheid van onderzoek

Tenslotte willen wij er nog op attent maken dat bij schadevergoeding veelal gedacht wordt aan materiële schade. De immateriële schade is een probleem apart. In hoeverre deze laatste waardeerbaar is in geld of in andere materiële waarden, dus om te zetten in een materiële schade, dan wel op andere wijze tot genoegdoening kan leiden, is een vraagstuk dat ons te ver zou voeren om hier te behandelen. Wij menen dat op dit punt **onderzoek** vereist is (zie stelling 19).

* Het herstel van evenwicht (rust) heeft ook betrekking op de samenleving. Prof. mr. L. H. C. Hulsman onderscheidt in de conflictoplossing twee gedeelten:

1. het 'harde' deel (=schadeloosstelling van het slachtoffer);
2. het 'vage' deel (=de onrust in de samenleving)

Is er voor de reclassering een taak met betrekking tot de benadeelde?

Met professor Hulsman zij wij het eens waar hij in zijn voor- dracht stelt dat reclassering een zo integrerend deel van ons hele apparaat van strafrechtspleging in ruime zin is, dat vrij- wel al hetgeen deze strafrechtspleging raakt ook rechtstreeks voor de reclassering van belang is. Dat impliceert o.i. ook de aandacht die de reclassering zou moeten kunnen geven aan de benadeelde.

Het is ons verder bekend dat ook in reclasseringskring meermalen de wens is geuit om op een vroeger tijdstip dan thans het geval is haar hulpverlenende taak te kunnen aan- vangen. Praktische bezwaren (te weinig mankracht) zijn voor de reclassering waarschijnlijk de voornaamste oorzaak dat deze wens tot nu toe niet al te sterk naar voren werd gebracht.

Er staan ons vrijwel geen gegevens ten dienste aangaande het standpunt van de reclassering over haar eventuele medewer- king in het oplossen van een conflict tussen dader en bena- deelde. Wel geeft Vaandrager in zijn artikel * in '1823' enige aanknopingspunten. Zo schrijft hij ondermeer: 'Ik moet u zeggen dat in de dagelijkse reclasseringspraktijk bij ons (de dr. Meyersvereniging) meermalen de vraag opkomt: had in dit geval ter wille van het slachtoffer en ter wille van de reclassering van de dader niet een vroegtijdige poging on- dernomen moeten worden om dader en slachtoffer bijeen te brengen? Deze vraag doet zich herhaaldelijk voor als wij, jaren na het misdadig gebeuren, een reclassent ter zijde staan om weer zijn weg te vinden in de kleine samenleving, waar hij toe behoorde'. Tegelijkertijd is Vaandrager zich be- wust dat de reclasseringsambtenaren een aantal door hem zelf genoemde bezwaren naar voren brengen, indien hen de vraag wordt gesteld of er van hun zijde niet meer aandacht zou moeten zijn voor het slachtoffer van de dader.

Het enige materiaal dat ons dienaangaande ter beschikking staat is de weergave in nummer 10 van '1823' van een gesprek van vijf reclasseringsmaatschappelijk werker (waarvan een als gespreksleider) over dit onderwerp. Hieraan ontleen wij het hiernavolgende, waarbij wij de aantekening willen maken dat wij niet achter ieder der naar voren gebracht opmerkingen staan.

De erkenning dat men zich tot nu weinig met de gedachte dat de reclassering mede een taak zou kunnen hebben met betrekking tot het slachtoffer van hun client, heeft bezigge- houden brengt met zich mee dat er zeker geen communis opinio hierover onder de reclasseringsambtenaren bestaat. Men heeft wel geen afwijzende houding, maar heeft er zich tot nu toe weinig vertrouwd mee kunnen maken. In ieder geval wil men een dergelijke taak, die, terzijde opgemerkt een extra belasting van de thans reeds te hoge caseload zou betekenen, zien in het licht van de hulpverlening aan de dader. Over het nut daarvan is men verdeeld van opvatting. Er kan een gevaar in zitten om als helper van de client zich te- vens te identificeren met het slachtoffer en met een plan tot regeling van de schade (materieel, dan wel immaterieel). Als de client daar (nog) niet aan toe is kan dit de relatie met hem doorkruisen.

De schadevergoeding — in het gesprek vrijwel beperkt tot de

materiële kant daarvan en dus de geldelijke vergoeding — brengt volgens de gesprekspartners andere bezwaren met zich mee:

- De client die gevangenisstraf heeft ondergaan, kan de ver- plichting tot schadevergoeding als een extra straf ervaren. Een verzoening komt dan niet tot stand.
- Het is niet juist om de reclasseringsbegeleider als incas- seerder van deze vergoeding te doen fungeren; hiervoor moet een oplossing gevonden worden.

De vraag, tijdens het gesprek uitdrukkelijk gesteld, hoe men dacht over schadevergoeding als strafmaatregel, wordt nau- welijks besproken. Als wij het goed begrijpen acht men dit uitsluitend tot het gebied van het strafrecht te behoren, zoals dit ook geldt voor de opvattingen van Hulsman over de con- flictoplossing als één van de centrale thema's bij de straf- rechtspleging en voor de rol van de benadeelde partij bij het strafproces. Men heeft nu de handen reeds vol met de hulpverlening aan veroordeelden. Maar er zijn ook andere opvattingen bij de reclassering, al klinken die nogal aar- zeland.

Over de schadevergoeding, uit te keren door een overheids- fonds, indien deze de betalingsmogelijkheden van de ver- oordeelde op dat moment te boven gaat en eventuele gehele of gedeeltelijke terugbetaling in termijnen door de veroor- deelde, bestaat te oordelen naar dit gesprek bij de reclas- seringsambtenaren nauwelijks een mening. Indien zo'n fonds zou bestaan ziet men de reclassering een adviserende rol toe- bedeeld (eventueel in teamverband), waarbij als uitgangs- punt zou moeten gelden dat de terugbetaling een resociali- serende werking heeft.

Tot zover de verkorte weergave van genoemd gesprek. Het moet ons van het hart dat het voor ons onthullend was uit dit gesprek ondermeer te beluisteren dat reclasserings- maatschappelijk werkers voor het uitsluitend opleggen van schadevergoeding weinig of geen aandacht toonden. Waarom zou deze vorm van schadevergoeding niet resocialiserend kunnen werken? In dat geval zou het opleggen van gevange- nisstraf achterwege dienen te blijven, of althans volstaan moeten worden met een korte straf en wel in verhouding tot de zwaarte van de op te leggen schadevergoeding voor de betrokken dader.

Wij achten het gewenst dat in reclasseringskring het gesprek hierover spoedig op gang komt, gebaseerd op de ethiek van het maatschappelijk werk en onafhankelijk van hetgeen thans justitieel gangbaar is.

In hoofdstuk I is reeds de wens uitgesproken dat de reclas- sering zo spoedig mogelijk na het delict betrokken zou wor- den bij de vraagstelling hoe zowel de dader als de bena- deelde staan tegenover eventueel herstel van schade en/of een persoonlijke ontmoeting; ook al zou dit laatste beperkt blijven tot een uitzetting omtrent beider situatie en motivering. De methodische uitwerking hiervan laten wij graag aan des- kundigen over. Wij voelen ons in veel opzichten gesteund door hetgeen Vaandrager in zijn eerdergenoemd artikel hierover schrijft.

Het advies van de reclassering achten wij daarom zo belang- rijk, omdat deze over de deskundigheid hiervoor beschikt, of

* Zie nr. 9 van '1823', pag 140. 'Een nieuwe taak voor de reclassering'

Stellingen ter discussie

zich deze althans eigen kan maken. Zo zal bijvoorbeeld een poging tot verzoening tussen dader en benadeelde ook averechts kunnen werken, zoals bijvoorbeeld bij geweldsdelicten heel waarschijnlijk het geval is. En het vergoeden van schade — waarbij wij alleszins de voorkeur geven aan de vrijwillig te aanvaarden vergoeding — moet in het hulpverleningsplan kunnen passen.

Wij willen hierbij aantekenen dat onzes inziens zich alleen een geldelijke vergoeding, maar in incidentele gevallen ook andere middelen 'om iets goed te maken' in aanmerking kunnen komen.

De bovenbeschreven vooralsnog additionele taak van de reclassering vloeit mede voort uit onze eerder weergegeven opvatting dat het reclasseringsmaatschappelijk werk — eventueel in samenwerking met het algemeen m.w. — zijn hulpverlenende taak zo spoedig mogelijk na een delict zou moeten kunnen aanvangen.

Zoals de zaken er **thans** voorstaan zou in ieder geval de voorlichtingsfase aan de reclassering de gelegenheid bieden om over de situatie van dader en benadeelde geïnformeerd te worden, en over het hierboven geschreven 'wedergevoerd' te adviseren, teneinde zodoende een bijdrage te leveren tot de oplossing van de ontstane conflictsituatie en in het belang van beide partijen een evenwichtige rechtspraak te bevorderen. Tevens zouden de gegevens in het voorlichtingsrapport het openbaar ministerie in de gelegenheid stellen om te bepalen of, en zo ja, in hoeverre, de benadeelde bij het komende strafproces een rol zou kunnen spelen. De sectieraad zou met betrekking tot deze conflictoplossing mee willen gaan met Hulsman, waar hij stelt dat wanneer een conflict bezig is vanzelf door de maatschappelijke mechanismen tot een oplossing te komen, het strafprobleem in feite wegvalt. De reclassering zou in de daarvoor in aanmerking komende gevallen de weg hiertoe kunnen banen door het herstelproces in gang te helpen zetten en te begeleiden. Tenslotte zou de reclassering 'wegwijzer' kunnen zijn met betrekking tot een in het leven te roepen overheidsfonds. Bijvoorbeeld in de vorm van een advies met betrekking tot de financiële draagkracht van de dader. Maar ook in hoeverre de dader met het oog op zijn resocialisatie, aan schadevergoeding toe is en hoe groot zijn spankracht in dit opzicht is.

De sectieraad is zich bewust dat de in dit werkstuk weergegeven opvattingen met betrekking tot de taak van de reclassering een algehele heroriëntering op verschillende gebieden vereist. Hieraan een kleine bijdrage te leveren was ondermeer het doel van dit werkstuk, waarvan wij de inhoud gaarne ter discussie stellen.

Uitgangspunt:

Voor goed begrip van onderstaande stellingen dient te worden opgemerkt dat de sectieraad reclassering van Humanitas is uitgegaan van het standpunt dat de samenleving als 'misdaad' (misse daad) iedere gedraging ervaart, die zodanige onrust in die samenleving verwekt dat als uiting van afkeuring en/of verweer genormeerde sancties tegen de bron van onrust kunnen worden toegepast.

1 Naast het toepassen van eventuele strafrechtelijke sancties dienen de bij een misdrijf betrokkenen — de dader en diens omgeving, alsmede het eventuele slachtoffer en diens omgeving — onmiddellijk in overleg met de betrokkenen hulp te worden gegeven c.q. aangeboden.

2 Deze hulpverlening 'vanaf het eerste uur' is een vorm van maatschappelijk werk. Indien de reclasseringsinstellingen hieraan medewerken, dan dienen zij hiervoor geëquipeerd te zijn. Tevens dient in dat geval de doelstelling van de instelling(en) en de praktijk van het werk daarbij zodanig aangepast te zijn dat dit werk niet het odium kan hebben een verlengstuk van justitie te zijn.

3 Zolang het nog zo is dat de meeste verdachten niet van de hulpmogelijkheden van het maatschappelijk werk op de hoogte zijn zal hulpverlening in de praktijk betekenen het **aanbieden** van hulp.

Voorzover dit hulpaanbod in eerste instantie door een mogelijk onjuiste beoordeling door de betrokkenen wordt afgewezen, dient overwogen te worden om het aanbod nog tenminste eenmaal te herhalen.

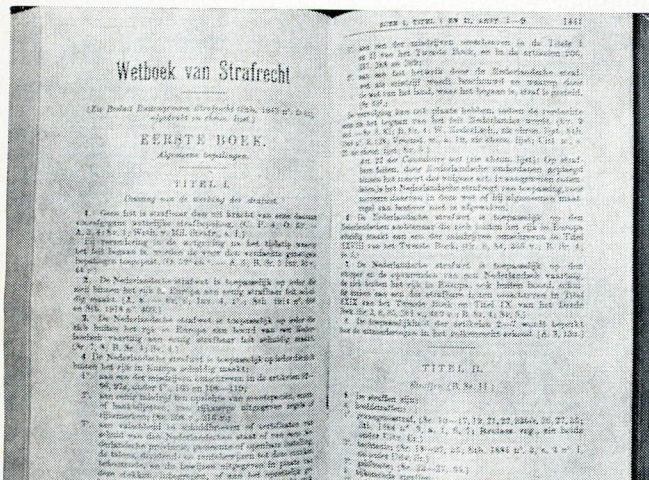
4 Voor het verrichten van deze taak dient de justitie (in het bijzonder de politie) medewerking te verlenen door van meet af aan het maatschappelijk werk door middel van een eenvoudige kennisgeving in de gelegenheid te stellen contact met de verdachte op te nemen. (Zoals dit trouwens ook dient te gelden t.a.v. een juridische raadsman).

5 Bij deze hulpverlening dient in overleg met de verdachte, aandacht te worden besteed aan diens gezin en/of andere naaste sociale relaties, teneinde eventuele relatiestoornissen te voorkomen dan wel op te lossen. *

6 Het zal tevens de taak van de hulpverlening dienen te zijn om vanuit het gezichtspunt van conflictoplossing, met de delinquent (verdachte) zijn zienswijze met betrekking tot de benadeelde(n) te bespreken; de situatie en de zienswijze van deze benadeelde te onderzoeken, een proces van verzoening op gang te brengen — voor zover de dader en benadeelde hiertoe gemotiveerd zijn — en in een rapport hieromtrent te berichten, eventueel aangevuld met een advies.

7 De in de hieropvolgende stadia uit te voeren opdrachten — in de zin van verzoeken — van de zijde van justitie (zoals

* Voor wat de stellingen 1-5 betreft verwijzen wij nogmaals naar bijlage II.

b.v. voorlichtingsrapportage), alsmede de relatie tot het gevangeniswezen (inclusief de psychopatenzorg) dienen in het proces van hulpverlening te worden ingepast.

8 Voor wat de 'nazorg' betreft dient in een vroegtijdig stadium te worden overwogen of deze niet grotendeels naar het algemeen maatschappelijk werk kan worden verwezen. Op deze verwijzing dient de client (reclassent) in dit geval tijdig te worden voorbereid.

9 Naast het belang voor dader, benadeelde en rechtspraak van de huidige arbeidsintensieve voorlichtingsrapportage dient aandacht geschonken te worden aan de mogelijkheid van een rapportage, die voortvloeit uit de relatie die door de hulpverlening — 'vanaf het eerste uur' — met de betrokkenen is belegd.

10 Tot de algemene taken van de reclassering rekenen wij:

- een actieve rol spelen bij het voorlichten van de bevolking, opdat bij deze een meer werkelijk beeld ontstaat omtrent al hetgeen tot misdaad kan leiden, alsmede omtrent de problemen die hiermede verband houden;
- actie voeren tegen criminogene factoren in de maatschappij, die misdaad bevorderend werken;
- bevorderen dat een organisatie tot stand komt die zich richt op de hulp aan slachtoffers van misdrijven.

11 Gebrek aan mankracht mag voor overheid en instelling(en) nooit een voorwendsel zijn om de vernieuwing van het hulpverlening aan justitiabelen af te remmen.

12 Een belangrijk doel van het strafrecht achten wij de conflictoplossing. Het gaat daarbij om rechtsherstel, ondermeer tussen delinquent en benadeelde. Deze benadeelde partij dient dan ook zo veel als mogelijk eveneens bij de rechtsgang te worden betrokken.

13 Is een conflict op weg naar een oplossing — al dan niet door bemiddeling van de hulpverlening — dan zal zowel door het openbaar ministerie als de rechter(s) daarmee rekening dienen te worden gehouden. Mocht bijvoorbeeld reeds vóór

de terechtzitting een oplossing zijn gevonden dan dient overwogen te worden of uit een oogpunt van rechtvaardigheid een vervolging c.q. een veroordeling achterwege kan blijven, dan wel kan worden volstaan met een straf of maatregel die met de gevonden oplossing in overeenstemming gebracht wordt.

14 De mogelijkheden binnen het huidige strafrecht om de benadeelde partij schadeloos te stellen en/of bij de rechtsgang te betrekken worden te weinig toegepast.

15 Er is een taak voor openbaar ministerie en (reclasserings)-voorlichting om de gegevens te verzamelen omtrent de benadeelde partij, en er voor te zorgen dat deze mogelijkheden worden benut.

16 Daar en boven is uitbreiding van de mogelijkheden om aandacht aan de benadeelde partij te schenken zeer gewenst. Hiervoor zouden betrekkelijk eenvoudige wetswijzingen nodig zijn.

17 Verschillende voorstellen, gedaan ter verbetering van de positie van de benadeelde partij, vragen op korte termijn om een beslissing van de overheid. Hierbij ware in het bijzonder te denken aan het in het leven roepen van een overheidsfonds; schadevergoeding — zowel materieel als immaterieel — als straf of maatregel, uitbreiding van de mogelijkheden om zich te voegen in het strafproces, o.a. verhoging van het bedrag van de schadevergoeding die kan worden gevorderd. *

18 Teneinde ervaringen op te doen met de in bovenstaande stellingen neergelegde zienswijze wordt aanbevolen om in tenminste één arrondissement, waar zowel de reclassering als het openbaar ministerie bereid zouden blijken hieraan mede te werken, een experiment mogelijk te maken.

19 Omtrent de mogelijkheden die zouden liggen in de confrontatie van de dader en benadeelde, alsmede in het toekennen van immateriële schadeloosstelling is zeer weinig bekend. Het ware gewenst een wetenschappelijk onderzoek in te stellen.

len: a) naar de behoefte aan confrontatie onder benadeelden en delinquenten; b) naar de mogelijkheden van het toekennen van immateriële schadeloosstelling.

* In het bijzonder in verband met deze stelling verwijzen wij naar bijlage I.

Tweede kamer-leden over de hulp aan slachtoffers van misdrijven

Op 23 april 1970 vergaderde de Vaste commissie van justitie van de Tweede kamer in bijzijn van de Minister van justitie, de staatssecretaris en enige justitie-ambtenaren over verscheidene onderwerpen, waaronder: 'het instellen van een fonds waaruit vergoedingen aan slachtoffers van misdrijven kunnen worden verstrekt'. Opvallend was dat dit agendapunt in verhouding tot de andere punten grotere aandacht kreeg.

Hieronder volgt een korte weergave van de behandeling van dit punt.

Na gewezen te hebben op de zorg die de overheid koestert voor de daders van misdrijven en de geringe aandacht die besteed wordt aan de slachtoffers van die misdrijven, geeft de heer Van Schaik (KVP) enige voorbeelden van landen (staten) in de wereld die aan dit punt reeds aandacht schonken, en wel door een wettelijke regeling in Nieuw Zeeland (wet van 1963) en vijf staten van de V.S. van Amerika; een initiatiefwet op federaal niveau in Amerika en een experimentele regeling in Engeland.

Voortbordurend op het begrip 'experimenteel' vreest hij een langdurige studie door een of andere commissie. Spoed is geboden. Vandaar zijn pleidooi voor een onmiddellijk ingaan-de (experimentele) regeling, voor welk idee hij bij het departement een goed gehoor heeft gekregen. Hij vond een oud K.B. (1950) dat voorziet in de mogelijkheid om binnen het raam van de begroting vergoedingen, subsidiën, bijdragen, schadeloosstellingen en wat dies meer zij beschikbaar te stellen, voorzover deze gelden althans niet op de wet gegrond zijn. Hij nodigt de minister uit deze mogelijkheid te benutten voor het voteren van een bedrag waaruit de slachtoffers van geweldmisdrijven schadeloos zouden kunnen worden gesteld. Voor de samenstelling van een uitvoeringscommissie, tevens een studiec commissie ter voorbereiding van een wettelijke regeling, doet hij een voorstel. Hiermede zou op korte termijn een leemte worden opgevuld.

De heer Van den Bergh (PvdA), de vorige spreker bijvallend, vult aan door te wijzen op de mogelijkheid om zich als beledigde partij in het geding te mengen, voorzover het om geringe schadeloosstellingen gaat (grens tussen strafrecht en civielrecht). Het slachtoffer heeft er recht op tijdig over de gang van zaken in het strafproces te worden ingelicht en zich hierin te mengen, eventueel via zijn advocaat wanneer het om hogere bedragen gaat.

De heer Geurtsen (VVD), zich bij de vorige spreker aansluitend, herinnert aan zijn eerder gedane suggestie dat bij uitbreiding van de mogelijkheid van volwaardig werk tegen volwaardig loon voor gedetineerden, een mogelijkheid zou zitten om naast de algemene middelen, tevens tot een gedeeltelijke vulling van dit fonds te komen. De minister heeft toen verwezen naar een hoogleraar die de kwestie van de fondsvorming bestudeerde. Hoe staat het hiermee? Tenslotte vraagt hij of het openbaar ministerie niet wat veelvuldiger gebruik zou kunnen maken van de mogelijkheid om bij een voorwaardelijke veroordeling als bijkomende voorwaarde de (gedeeltelijke) vergoeding van de toegebrachte schade te vragen.

De heer Kronenburg (B.P.) herinnert aan zijn eerder gedane suggestie om bij een boete in het algemeen apart de verplichting op te leggen in een fonds voor slachtoffers van misdrijven een storting te doen. Thans wil hij dit opnieuw stellen,

omdat hij vindt dat het slachtoffer in vergelijking met de behandeling van de misdadiger, wel zeer schril in de kou blijft staan.

Vervolgens is het woord aan minister Polak om de eensgezinde opvattingen van vier fracties te beantwoorden. Ook hij sluit zich bij de sprekers aan, maar vraagt zich af of hier een taak voor zijn ministerie ligt. Over dit onderdeel van de welzijnszorg zou hij willen overleggen met zijn collega's van CRM en Sociale Zaken. Is deze bijstand aan de slachtoffers niet eerder een aanvulling op de algemene verzekeringswetten of op de welzijnszorg? De verkeersslachtoffers voor wie geen verhaal op een verzekeringsmaatschappij mogelijk is, krijgen een vergoeding uit het waarborgfonds.

De minister verwacht dat het advies van de bedoelde hoogleraar spoedig de Commissie Van Binsbergen zal bereiken en hoopt dat deze eveneens spoedig daarna zijn advies gereed zal hebben.

De minister huivert om van het genoemde K.B. gebruik te maken omdat het in de praktijk zou kunnen voorkomen dat de pot zeer spoedig leeg zou zijn. Hij wilde echter op korte termijn met zijn betrokken ambtenaren overleggen. En tevens met de ministers die met de welzijnszorg zijn belast, herhalend dat hij er tegen op ziet om vanuit Justitie met een eigen regeling te komen. Hij deelt de opvatting (Van Schaik) van een spoedige oplossing alvorens een regeling is getroffen en ook de mening (Van den Bergh) dat een slachtoffer kennis draagt van de strafprocedure. De Commissie Feber bekijkt ook dit probleem. De minister acht een zo groot mogelijke openheid gewenst.

In tweede instantie voeren alsnog de heren Van Schaik en Kronenburg het woord. De eerste verheugt zich over de aandacht die de minister voor het onderhavige probleem heeft, maar had gehoopt dat deze concreter op zijn voorstel zou zijn ingegaan. Hij stelt zich voor om een en ander nog eens schriftelijk aan de minister voor te leggen en wil daar dan eventueel op terugkomen. Verder wijst de heer Van Schaik er op dat ook de Justitie het welzijn in het algemeen eveneens voor zijn rekening dient te nemen. Het gaat om een maatschappelijk euvel, ontstaan ten gevolge van misdrijven. De tweede spreker acht het niet juist om te veel groepen onder de werking van de Algemene Bijstandswet te brengen. Hij dringt nogmaals op zijn voorstel aan. Men draagt naar Justitie enorm veel boetes.

De minister deelt de zienswijze van de heer Van Schaik, maar blijft bij zijn vraag of de speciale groep van slachtoffers onder zijn departement moet vallen. Hij zal er graag over denken. De heer Kronenburg wijst er op dat de boetes in de algemene schatkist terecht komen. Er is geen enkel verband tussen de boetes en de kosten van zijn departement. De voorzitter van de vergadering sluit hierna dit agendapunt af.

Overname uit: Verdachten op het politiebureau

Een onderzoek naar belevingen en verwachtingen met betrekking tot een eigen situatie onder verdachten op het politiebureau, door R. L. Bergsma, wetenschappelijk medewerker Crim. Inst. Vrije Universiteit.

Hieronder volgt, met toestemming van de auteur, het laatste gedeelte van een artikel door drs. R. L. Bergsma onder bovenstaande titel in het Tijdschrift voor Criminologie, juni 1970, dat een beschrijving geeft van een onderzoek door de V.U. in 1968 op de Amsterdamse politiebureaus. Doel van dit onderzoek was: 'de situatie van van misdrijf verdachte personen op die bureaus te exploreren, en wel zoals deze verdachten die situatie zelf beleefden en onder woorden brachten.' Het deel van het artikel dat hieronder volgt is gewijd aan het verband tussen de ondervonden stress en de eventueel mede daardoor ontstane **hulpbehoefte** bij de onderzochte personen.

'... Een uitzondering, willen wij echter maken voor een onderdeel waarvoor in het onderzoek een aparte plaats was ingeruimd.

Eerst werd de respondenten gevraagd of zij voor hun aanhouding wel eens met iemand over het gepleegde strafbare feit gepraat hadden. In ca 24% der gevallen werd de vraag bevestigend beantwoord. 39% van de ondervraagden had er niet over gepraat, waarvan 18% zei daar wel behoefte aan te hebben gehad; op 37% der geïnterviewden was de vraag niet van toepassing.

De toelichting wees uit dat allen die de vraag positief beantwoord en gesproken hadden met mensen uit hun onmiddellijke omgeving: familieleden, bureu, vrienden en kennissen, en meestal door een coïncidentie. In slechts twee gevallen was er sprake van een arts, eenmaal van een psychiater. Wanneer we nu de groep die er destijds wél met anderen over heeft gesproken vergelijken met de groep die dat niet deed, ondanks de behoefte die daartoe bestond, dan ontloft zich het volgende beeld: de laatste categorie voelde zich onzeker maar gespannen en was zeer bevreesd voor eventuele ruchtbaarheid. Het is duidelijk dat diegenen die, om welke reden dan ook, met niemand over 'hun delict' konden praten, over de hele linie meer onder stress stonden, of omgekeerd; zij die er wel met anderen over spraken hadden veel minder last van bedreigende invloeden. Dit kan twee oorzaken hebben; ofwel het delict was, althans naar de mening van de dader, zo gering dat hij voor de gevolgen niet al te bang hoefde te zijn en er ook rustig over kon praten, of het feit dat hij anderen deelgenoot gemaakt had werkte op zichzelf al ontspannend. Mutatis mutandis konden de anderen er niet over praten omdat hun misdrijf te ernstig was, of omdat ze **niemand** hadden tegenover wie zij hun hart konden uitstorten; in beide gevallen was er voldoende reden tot gespannenheid.

Voorts werd van de ondervraagden, die met niemand over hun delict gesproken hadden, de groep die daar ook geen behoefte aan had gehad apart afgezet tegen de groep die er wel graag over had willen praten. Ook nu weer vertoonde de laatste categorie een evidente stressreactie; zij ondergingen meer spanning tijdens het verblijf in de cel, zowel over-

dag als 's nachts. Zij voelden zich meer gespannen in de periode tussen delict en aanhouding. Zij tenderden naar een gevoel van onzekerheid en gaven op het moment van het interview blijk van gespannenheid.

Tenslotte waren zij meer dan de eerste groep beducht voor de mogelijke ruchtbaarheid die hun zaak gegeven zou kunnen worden.

Vervolgens werd de betrokkene gevraagd naar de eventuele behoefte om over hun geval te praten, inlichtingen te krijgen of hulp te ontvangen, wanneer de politie de zaak eenmaal afgehandeld zou hebben. Dit leverde het volgende op:

behoefte om er over te praten (om zich eens uit te spreken): genoemd 39%; niet genoemd 60%; rest 1%;

behoefte aan informatie: genoemd 45 %; niet genoemd 54%; rest 1%;

behoefte aan hulp: genoemd 45%; niet genoemd 54%; rest 1%.

Tussen de mensen die al deze behoeften noemden en zij die niet gemotiveerd waren om te praten, of informatie of hulp te ontvangen werden geen verschillen in het stressreactiepatroon waargenomen. Interessant is wel, dat de eerste groep zichzelf als actiever percipieert dan de rest.

Tenslotte werd de geïnterviewden gevraagd zich voor te stellen dat er een onafhankelijk werkende instelling zou bestaan, speciaal voor mensen die met de politie in aanraking gekomen zijn en waar men naar toe zou kunnen gaan om over hun geval en over eventuele problemen e.d. te praten.

Op de vraag of de betrokkene in zijn geval naar de instelling zou toegaan werd door 64% der respondenten bevestigend beantwoord.

Van degenen die de vraag in ontkennende zin beantwoordden konden de meesten geen duidelijker toelichting verschaffen dan dat ze er geen behoefte aan hadden, het niet nodig von-

Literatuur

den etc. Anderen vonden hun zaak te onbelangrijk of zouden het zelf wel opknappen. Van degenen die wel naar de genoemde instelling zouden zijn gegaan, concentreerden de antwoorden op de vraag wat ze daar hoopten te vinden, zich rond drie thema's: kunnen praten, informatie betrekken en hulp zoeken.

praten		informatie		hulp	
genoemd	24%	genoemd	23%	genoemd	42%
niet genoemd	74%	niet genoemd	75%	niet genoemd	56%
rest	2%	rest	2%	rest	2%

Van de categorie die informatie noemde bedoelde tweederde informatie op het juridische vlak. Van degenen die hulp noemden dachten de meesten aan hulp in psychologische zin, een geringer aantal doelde op juridische bijstand en de rest van de antwoorden had betrekking op maatschappelijke of financiële hulp.

Degenen die wel een eventueel consultatiebureau zouden opzoeken vertoonden slechts op één stress-factor verschil met de overigen; zij ondergingen een zwaardere pressie van het verblijf in de cel, zowel overdag als 's nachts. Onderzochten, tenslotte, die bij een als boven omschreven instelling expliciet om hulp zouden komen, stonden in het algemeen meer onder stress dan anderen.

In het bovenstaande wordt o.i. een relatie aangetoond tussen stress enerzijds en anderzijds de behoefte om geholpen te worden of om naar een of anderen instelling te gaan waar men verwacht aangehoord te zullen worden, informatie te kunnen inwinnen of hulp te ontvangen.

Met name ten aanzien van een eventueel contact met een dergelijke instelling onderscheidde zich vooral de groep die vóór de aanhouding het gemis aan iemand met wie men kon praten als schrijnend voelde.

Bijdragen van dr. G. Diemer, drs. P. G. van Bortel, mr. A. J. Kalthoff, mr. J. L. M. Elders, mr. R. A. Rueb, W. A. Vaandrager en een weergave van een gesprek met reclasseringsambtenaren in de nummers 4, 5, 7, 9 en 10 van het voormalige tijdschrift '1823' van het Nederlands Genootschap tot reclassering.

Hulsman L. H. C., 'Reclassering en conflictoplossing', een voordracht gehouden in juni 1968, uitgave v.h. Nat. bur. v. recl., Den Haag.

'Misdaad en straf', een brochure van het Ned. gesprekscentrum, 1968.

Wetboek van Strafvordering, artt. 18-25, 94, 311, 332-337 en 552.

Burgerlijk Wetboek, artt. 1401, 1408 en 1409.

Minkenhof A., Van Bemmelen J. M. e.a., 'Strafprocesrecht'.

Paul Reiwald, 'Die Gemeinschaft und ihre Verbrecher'.

John Barron Mays, 'Crime and the social structure'.
Marwijk Kooy B. M. van, en Nuytink J. Preadviezen over 'De positie van de benadeelde in verkeersstrafzaken' voor de Ned. Orde van Advocaten,, 1965, Advocatenblad pag. 365 e.v.

Rapport 'Beeld van de reclassering', 1967, in opdracht van het Nationaal bureau voor reclassering.

Doelstelling van Humanitas volgens art. 2 van de statuten:

1 De vereniging stelt zich ten doel het verrichten van maatschappelijk werk in de ruimste zin en staat daarbij open voor allen die behoefte gevoelen aan een tegemoetreden, vrij van elke leerstelling, waarbij in het bijzonder gedacht wordt aan de buitenkerkelijken. Zij erkent evenwel de noodzaak om zich bij haar arbeid te laten leiden door enkele richtinggevende beginselen. Daartoe behoort in de eerste plaats het algemeen humanistische beginsel van de eerbiediging van de menselijke persoonlijkheid en de daaruit voortvloeiende erkenning van het recht op en plicht tot zelfbestemming en zelfontplooiing voor ieder mens, zij het binnen de grenzen door het belang van de gemeenschap getrokken.

Daarvan uitgaande, staat zij op het standpunt:

a dat het maatschappelijk werk behoort te worden gedragen door een in gemeenschapszin wortelend besef van ver-

antwoordelijkheid zowel voor het lot van de naaste als voor het welzijn van de samenleving;

b dat in de praktijk van het maatschappelijk werk een overwegende plaats behoort te worden toegekend aan het aankweken van verantwoordelijkheidsbesef, niet alleen met betrekking tot de eigen levensvulling, maar ook ten opzichte van de groepen waarvan de mens deel uitmaakt.

c dat het maatschappelijk werk een bijdrage behoort te leveren tot een in alle opzichten gezond maatschappelijk leven.

2 Zij streeft voorts naar coördinatie van alle maatschappelijk werk en wenst daartoe de samenwerking met instellingen welke op dit terrein werkzaam zijn, te bevorderen, voorzover dit zonder aantasting van het eigen karakter van de vereniging mogelijk blijkt.

Herma Vergouwe in 'Ouders van nu':

'...Een boekje om uw naaste te leren kennen. Om een beetje te weten wat u uw kinderen vertelt.. Om uw eigen reacties te begrijpen.

Kortom: een boekje om te lezen... Zelden was er een zó grote kans op vermindering van zóveel verdriet voor zó weinig geld en met zo weinig moeite...'

Over welk boekje heeft de recensent het? Over

Gewoon bizar

Een bundel beschouwingen over enige vormen van bizar seksueel gedrag, met als inhoud:

- 1 Drs. D. Zeldenrust, psycholoog, **Gewoon bizar**
- 2 P. P. J. de Koning, psycholoog, **Homofiel zijn**
- 3 Dr. W. J. Sengers, psychiater, **Pedofilie**
- 4 C. Th. van Schaik, zenuwarts, **Openbare schennis der eerbaarheid**
- 5 dr. S. van der Kwast, psychiater, **Incest**
- 6 W. G. Mulder, zenuwarts, **Prostitué en prostituant**

Is er dan geen kritiek op deze bundel en op hetgeen deze auteurs naar voren brengen? Wel, oordeelt u zelf.

Mr. F. Kuitenbrouwer, redakteur Alg. Handelsblad/NRCt: '...De schrijvers hebben zich moeite gegeven hun betoog af te stemmen op een brede kring van geïnteresseerden... De bundel is vrij sterk toegesneden op de hulptoestand, enigszins ten koste van een breed-maatschappelijke benadering... Dat doet overigens weinig af aan de waarde en zakelijkheid van de geboden informatie...'

'Gewoon bizar' is te bestellen, uitsluitend door storting van f 4,50 (inclusief verzendkosten) op giro 582000 t.n.v. Humanitas, J. W. Brouwersstraat 16 te Amsterdam.